

A Szilágyság

A Szamos északra tartó szakasza és a Nagyalföld peremvidéke között terül el ez a tájegység. Nevét feltehetően a Szamosba folyó Szilágy patakról kapta. Délén a Réz- és a Meszes hegység határolja, ezekben ered a Kraszna és a Berettyó. A Szilágyság nem a tulajdonképpeni Erdély, hanem a Partium része volt.

Szilágy megye 1876-ban alakult a kis Kraszna megyéből és Közép-Szolnok megye nyugati kétharmadából. Doboka és Kolozs megyéből is került hozzá néhány Meszesen túli falu. Földjének, felszínének jellegét jól mutatja a gyakran használt „hepehupás vén Szilágyság” jelző. Csak északnyugati peremén, a Krasznától az Érig nyúló vidék sík. Erdély felől a Szamosvölgy Cikói szorosán és néhány hágón át érhető el. A 786 m magas Rézen és a 990 m magas Meszesen kívül még egy hegység, a Bükk (575 m) van a megyében. Ezek főleg palából, homokkőből állnak, csak kis részüket alkotja mészkő. A hegyeket és a dombok egy részét lombdőlő borítja, amelyekben a tölgy és bükk uralkodik. Nem turista célpontok, de a Meszes Petőfi is megmászta, és lelkes hangú írásban számolt be róla.

A Szilágyság tengelye a Kraszna folyó. Ott, ahol a Zilah patak keletről a Krasznába folyik, van a Szilágyság forgalmi központja, Sarmaság, amelynél a Berettyó völgyében Biharból

felvezető vasútvonal csatlakozik a Nagykárolyból a Szamos-völgybe, Zsibóra, a Szilágyság legforgalmasabb pontjára vivő fővonalhoz. A Zilah patak forrásvidékén a Meszes hegység tövében Zilah fekszik, amely a középkorban a szárazföldi sóút fontos állomáshelye volt, és székhelye Közép-Szolnok megyének, 1876-tól pedig Szilágy megyének. Román neve Sălaj, és a régi Szilágyal csak részben azonos Sălaj megye székhelye. A Kraszna mentén Sarmaság felett Szilágyosmllyó (Șimleul Silvaniei), Kraszna megye legutóbbi székhelye fekszik a Magura hegy (596 m) tövében.

Sarmaság alatt keletről a Mázsa patak torkollik a Kraszna-ba. Völgyében Hadad, az egykor jelentős mezőváros a legnagyobb település. Tovább keletre, a Mázásra derékszőgben, a Szilágy patak tart a Szamos felé. Völgyében Szilágycsseh régóta város, amelybe vasúti szárnyvonal visz a Szamos-völgyből. A Mázsa és Szilágy patak vízgyűjtője a *Tövishát* tája.

A Kraszna és Berettyó közötti domság peremén, részben már az Alföld síkján, Tasnád város áll. Mint minden felsorolt településen, itt is a többé-kevésbé eredeti állapotában megmaradt gótikus templom idézi a múltat.

A honfoglalás idején a Szilágyság területén szlávok laktak, amit sok „szilágynagyfalusi típusú szláv” sírlelet, szláv helynév, többek között a Kraszna folyó neve és a volt Dácia legészakibb római településének, Porolissumnak, Moigrad (románul Moigrad) szláv neve bizonyít. Anonymus szerint a Szilágyságban a Meszeskapunál zajlott le a honfoglalás egyik csatája, amelyben Töhötöm (Tétény?) serege legyőzte Gelou vlah fejedelmet, és utána a vlahok Töhötömöt elismerték fejedelmüknek. Anonymusnak ez a honfoglalás után 300 évvel írt műve az az írásos emlék, amely alapján a 2300 éves folyamatos erdélyi dákorómaiságot igazolni szeretnék. Ismeretes azonban, hogy Töhötöm a Meszeskapunál nem a vlahokat, hanem a blakokat, egy kis türk népet győzött le, akiknek Gyalu volt a fejedelmük. Ezt újabban bizánci források is megerősítik. Györffy György szerkesztésében megjelent munka átvette ezt a véleményt, a háromkötetes Erdély története szerzői azonban bizonytalanok tartják.

Az Árpád-korban a Szilágyság benépesült magyarokkal,² amit a korai Árpád-korra jellemző, ma is ép, román stílusú templomok is mutatnak. A fejlődést nem nagyon zavarta meg sem 1068-ban a kun betörés, sem 1236-ban az első tatár támadás. Az 1241-es tatárjárás viszont Erdélyben nagyon kipusztította a magyarságot. Az erdélyi püspök 1246-ban és még 1282-ben is telepeket kért a királytól a Szilágyságban is nagyon megritkult lakosság pótlására. Később újra benépesült a Szilágyság, és szépen gyarapodott. Ezt a XIV–XV. és a XVI. század elején épült több gótikus templom is mutatja. Ezek aránylag épségben vészték át a zord időket.

A békés fejlődésnek szomorú véget vetett a török kor és az utána következő labancvilág, amikor sokszor dúlta, égette fel a Szilágyság falvait, fűzte rabszíjra, gyilkolta lakóit török, tatár, havasalföldi, moldvai had, végül a német császár zsoldos serege, néha rác segédcapatokkal. Az első nagy tatár betörés 1568-ban volt, ezt 1594-ben még pusztítóbb követte. 1601-ben is sokat szenvedett a Szilágyság, amikor Básta és Vitéz Mihály vajda hadaitól Goroszlónál érte vereség az erdélyi sereget. Két év múlva Radu vajda dúlta fel falvait. 1632-ben „gyülevész hadak” oly rettenetes inséget hoztak rájuk, amilyenben „Básta idejétől fogva nem voltak”. A legnagyobb pusztítások 1658-ban kezdődtek egy tatár betöréssel. A török pedig Várad eleste után, 1660-ban, „semmivé tevé a Szilágyságot, öl, vág rabol”. Az utolsó tatár betörés 1716–17-ben érte a tájat. Közép-Szolnok megyében 1682-ig 59 falu pusztult így el. Ami pedig megmaradt, azt az Erdély ellen mindig a Szilágyságon át vonuló császári hadak dúlták fel. 1685 és 1703 között hat alkalommal pusztították végig a Szilágyság nagyrészt magyar lakosságú falvait, városait. De szenvedtek a magyarok Rákóczi 1705. évi vesztes zsigóci csatája idején is. Egy 1708-ban kelt jelentés szerint a lakosság nagy része ekkor Magyarországra, Erdélybe bujdossot, vagy „imitt-amott a gazokon voltak kénytelenek megvonni magokat”.

A hiányzó lakosság pótlására a XVIII. században sok hajdú, ruszin, palóc, több sváb, szlovák és különösen sok székely telepes költözött a Szilágyságba. Telepítés már 1703-ban is volt, és a múlt században is folytatódott. Ezek után érthető, hogy a szilágysági magyarság nem egységes etnikai csoport.

Az 1715. évi összeírás Közép-Szolnok és Kraszna megyében összesen 1516, az 1720. évi pedig 2633 magyar, 924 román, 11 szláv, 2 német családnevű adózó háztartást talált. Ennél az

¹A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1986.

²Petri Mór (szerk.): Szilágy vármegye monographiája I–IV. Bp., 1901–1904.

arányánál azonban nagyobb volt a románok száma, mert sok románnak, nem lévén családneve, az összeírók magyar nevet adtak. Az előbbi számok alapján 1896-ban közölt statisztikai becslés³ szerint a két megyének 1720-ban 33 330 lakosa volt az 1553. évi több mint 50 ezerhez képest. Románokat nem telepítettek, de ők közismert szaporaságukkal és a szabad beköltözésekkel az 1850-ben végzett erdélyi katonai népszámlálás szerint már többségben voltak a későbbi Szilágy megye falvaiban. A városokban viszont túlnyomó maradt a magyarok aránya, pl. Zilahon 1850-ben csak 20 román lakott. Ahogy 1918 előtt is nagyarányú volt egyes román többségű falvakban a magyarok elrománosodása, úgy románok magyarosodása sem volt ritka. Némely falu öreg románjai ma is jobban beszélnek magyarul, mint őseik nyelvén. A magyarok arányát újabban csökkentette, hogy sok, többé-kevésbé megmagyarosodott német áttelepült Németországba, és helyükre románok kerültek. Sok faluban nemcsak az 50 évvel ezelőtti népszámlálás szerint, de helyszíni tudakozódás alapján is a magyarok ma is tartják másfél évszázaddal korábbi arányukat.

A szilágysági magyarok reformátusok, a betelepült svábok zöme katolikus. A magyaroknál a vallás és az anyanyelv fogalma annyira kötődik, hogy nekik nemrég még minden római katolikus sváb volt. Még 50 éve is olyan nagy volt a református vallás ereje, hogy bizonyos vétek elkövetőjének (pl. próbaházasság) az istentisztelet alatt a szégyenpadon kellett ülnie, és meg kellett követnie az eklézsiát. A vallás hatása ma is jelentős.

A Szilágyságban nem volt ipar, bánya, ezért lakói a mezőgazdaságból éltek. A táj messze esik a forgalmas útvonalaktól, nagyobb városoktól. Gazdasági központja Debrecen volt. 1914 előtt a debreceni vásárookra hajtották a marhát, juhot, és főleg abból pénzeltek. A mezőgazdaság külterjes volt. Több faluban, pl. Hadadon, 50 éve még a régi háromnyomásos rendszerben gazdálkodtak, azaz a határ egyik harmadában búzát, a másikon tavaszi növényt termeltek, a harmadikat ugarolták: csak művelték és legettették. A Mázsa patak völgyében Hadad alatt fekvő, ma is színmagyar Bogdándon 1936-ban tértek át a nyomásos rendszerről a váltógazdálkodásra. Az ugarlegelő hiányában, és mert a falu jó legelője egy román falu lett, nagyon lecsökkent az állatállomány, nem volt trágya, évről évre csökkent a termés, és 1941–42-ben több bogdándi család éhezett. (A kisebb termésnek az előző évek túl sok csapadéka is oka volt.) Eközben maguktól jöttek rá a herefélék talajjavító hatására. Egyébként akkor gyümölcsből és szénából pénzeltek. Ma a gyümölcsöt maguk fogyasztják el, a szénát pedig állataikkal etetik meg, mert ismét sok állatot tartanak. Már nem járnak népviseletben, de a kenyeret még maguk sütik, és több régi szokást tartanak. Van sikeresen működő népi együttesük is. Magyar iskolájuk végig megmaradt.

Újabban a magántulajdonba visszaadott földdel vannak igaerő- és eszközzel rendelkezők. A szekeret, ekét stb. ui. „felülről” igyekeztek megsemmisíteni. Többben az igénytelen bivaly igaerejében bíznak. Mostanában pénzt a mezőgazdaságon kívül az újabban megnyílt közeli bányákba és a városok iparába ingázó emberek hoznak. A bogdándi föld szőnyeget rejt magában. Akartak is bányát nyitni, de a bejáratát nem Bogdánd, hanem a távolabbi, román lakosságú Korond felől kezdték fúrni, beomlott és azóta is úgy van.

Bogdánd felett vár állott a hegytetőn. Romjaiból alig maradt valami. Hadadon 1750 körül romosan ugyan, de még állt a Wesselényiek vára, ám lebontották és 1763-ban szép kastélyt építettek a helyén, amely ma is jó állapotban van és a Néptanács székel benne. Hadadon az előbbieknél nagyobb a parkban álló Dégenfeld-kastély. Ebben van a körzeti iskola. Hadad legjelesebb műemléke a legutóbb restaurált középkori gótikus templom gyilokjárós tornyával. A Wesselényiek nagyobb kastélya a Kemény Zsigmond szerint „tündérbájú és zord emlékű” Zsibón áll, magasban a város felett. Zsibó tündérbáját a kastély adja, zord emlékét pedig Rákóczi 1705. november 5-i csatavesztése, és Kazinczy Lajos honvédtábornok 1849. augusztus 25-i fegyverletétele. A kastély gondozott parkban áll, amelynek elegáns jegenyebutáj a fő díszje. 1790-ben épült barokk stílusban, később klasszicista részek is épültek hozzá. Utoljára a Teleki családé volt. Ma gyermekintézmények vannak benne. Zsibóval szemben a Szamoson túl a hegyoldalon, a hagyomány szerint látható Wesselényi Miklós, a „vasember” lovának patkónyoma.

A Szilágyság két nagyobb városát, Zilahot és Szilágysomlyót, a somlai Bátoriak ősi fészket, Bátor István szülővárosát, a törökök, és főleg a labancok teljesen feldúlták, felégették, alig maradt régi épülete. Gótikus templomaikat az újjáépítéskor erősen átalakították. Zilahon áll az ifjabb Wesselényi Miklós szobra. Somlyón megmaradt a templom szentélyének gótikus

³Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában

bordázata, és áll a Bátoriak várának romja. Somlyó nevezetessége az 1797-ben talált római aranylelet és az 1889-ben talált gót fejedelmi kincs. Az előbbi bécsi múzeumban, az utóbbi a budapesti Nemzeti Múzeumban van.

A Kraszna völgyében a Somlyó feletti középkori megyeszékhely, Kraszna fekszik. Temploma a XIV. században épült. Hajóját festett famennyezet, szentélyét gótikus bordázat fedi, tornya gyilokjárós, fiatornyos. Mintául szolgált a hadadi templom építésénél. A szintén a Kraszna völgyében, de Szilágysomlyó alatt fekvő Somlyóújlak nevezetessége a tatárjárás előtt épült, mindössze 8,7x5 m alapterületű román stílusú temploma, arányos tornyával, 4 lőrésablakával. Jelentős műemlék a Tövishát déli részén fekvő Szilágysámsón, Szilágycseh és Kusaly gótikus temploma is, valamint Menyő reneszánsz kapuzatú, de belül gótikus temploma. Az utóbbi vörös márvány reneszánsz oltárát és keresztelőkútját a múlt század végén a nagyváradi múzeumba vitték. Menyő lelkésze 1989-ben néhány hétig Tökés László volt. Kusalyon a középkorban ferences kolostor állt, a Berettyó-völgyi Szilágynagyfaluban pedig pálos kolostor. A kolostorok a reformációval megszűntek, de a gótikus templomok, szentélyük bordázatával, mindkét faluban megmaradtak.

A Szilágyság északkeleti részén fekvő Tasnádon a gótikus templomnak szépen megmaradtak mérműves ablakai, és a szentély bordázata, amelynek egyik gyámkövén 1476 áll. A Tasnádtól nyugatra fekvő Szödemeteren Kölcsey szülőházát őrzi a kegyelet. Szödemeter, Menyő és Kusaly román többségű, de a felsorolt többi faluban a magyarok vannak többen, és a műemlék templom mindenütt az övék, mint a Tasnádtól keletre fekvő Ákoson is.

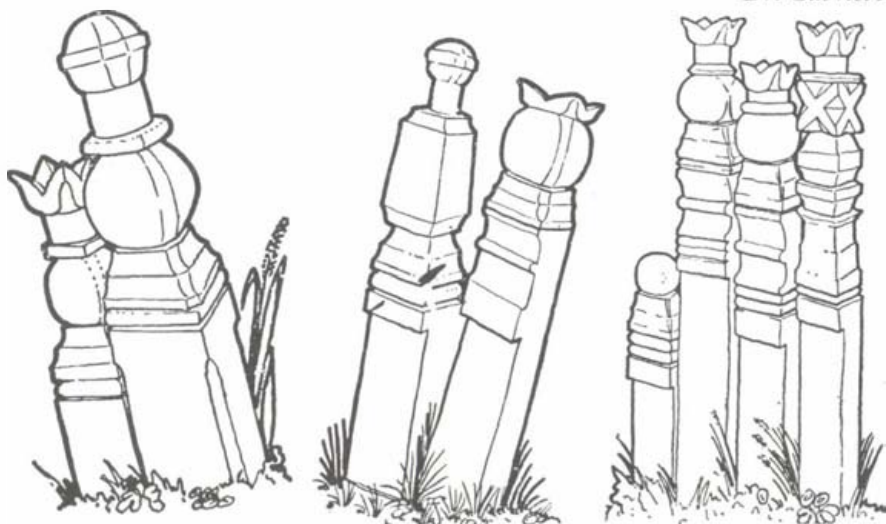
Ákos kéttornyú, nagy, román stílusú temploma a Szilágyság egyik legértékesebb épülete. Bencés apátság templomaként épült 1175-ben. Téglafalai vakolatlanok, belseje fehér. Valódi bazilika, azaz főhajója magasan a mellékhajók fölé emelkedik, és mennyezete dongaboltozatos. Déli falán két sorban 7-7 magas lőrésablak bocsát be fényt. Falán ívsor-fríz fut körbe. A padokat 1770-ben készült virágdíszes festés díszíti. 1896-ban Schulek Frigyes restaurálta. Építésének 800. évfordulóján az alábbi felirat került belső falára:

*A tatár feldúlta 1241
Török felgyújtotta 1642
Villám sújtotta 1747
Föld rengett alatta 1834*

*Nyolcszáz esztendőn át
Az idő vasfoga emésztette marta
Mégis áll e templom,
S áll mig az Úr akarja.*

1175–1975

Dr. Gábrriel András

Hadadnásadi fejfák [Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: Szilágysági népművészet (1974) című könyvéből]